

زندگی و آثار حسینقلی طاطائی

به کوشش
محمد رضا شراییلی

مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف
کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶
تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰
www.mahoor.com
info@mahoor.com

زندگی و آثار
حسینقلی طاطائی

به کوشش
محمدرضا شرایلی

تصویرگری جلد: سارا شیردل
چاپ اول: ۱۴۰۴
تعداد: ۳۰۰ جلد
لیتوگرافی: کارا
چاپ: هدف
صحافی: آذین

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۸۷۴-۱۹-۱ ISBN: 978-622-4874-19-1

فهرست

۶.....	یادداشت (فرزندان)
۷.....	مقدمه
۹.....	۱. زندگی نامه
۱۶.....	۲. سفرهای خارجی
۳۰.....	۳. صفحه‌شناسی
۴۶.....	۴. زمینه‌های تاریخی رواج ویلن در ایران، جایگاه طاطائی و بررسی شیوه‌ی نوازندگی او
۵۵.....	۵. آثار سینمایی
۶۳.....	۶. آثار موسیقایی مکتوب
۱۴۲.....	۷. طاطائی در سروده‌های شعرا
۱۴۵.....	پیوست‌ها
۱۴۷.....	تصاویر
۱۵۷.....	اسناد

۲. سفرهای خارجی

بر طبق اسناد خانوادگی به‌جامانده، به نظر می‌رسد از لحاظ شمار سفرهای خارجی، طاطائی را می‌توان در میان نوازندگان ویلن هم‌نسلش در رتبه‌ی نخست قرار داد. خوشبختانه طاطائی تا جای ممکن در هر سفرش نسبت به جمع‌آوری مکاتبات رسمی سفارت‌خانه‌ها و انعکاس مکتوب برنامه‌ها و فعالیت‌های هنری‌اش در روزنامه‌ها و مجلات آن کشور و نیز برخی بولتن‌های خبری و حفظ این اسناد و مدارک تا پایان عمر کوشیده است و فرزندان او نیز تا این تاریخ، همگی این مستندات مهم را به خوبی پاس داشته‌اند. این مدارک سوای مرور تاریخی وقایع زندگی طاطائی، چگونگی روابط خارجی هنرمندان موسیقی ایران را با دیگر کشورها و نیز شرایط فعالیت هنری موسیقی‌دانان ایرانی در خارج از کشور را از اواخر دوره‌ی پهلوی اول تا دهه‌ی ۱۳۴۰ش به میزان قابل توجهی روشن می‌سازد. به ویژه که بر اساس اسناد مکتوب موجود، طاطائی نخستین موسیقی‌دان ایرانی در عصر اخیر است که به کرات به کشورهای حوزه‌ی موسیقی عربی مسافرت کرده و به دلیل تعلق خاطرش به این موسیقی، با اغلب هنرمندان آن کشورها دیدارهایی داشته و در میان‌شان شناخته‌شده بوده است.

مسافرت‌های طاطائی که بر اساس مستندات موجود از سال ۱۳۱۷ش آغاز شده شامل سفرهای متعددی به کشورهای عربی (که طاطائی علاقه وافری به آنها داشت) و نیز سایر کشورهای آسیایی، اروپایی و آفریقایی می‌شود. اجرای برنامه، برگزاری کنسرت‌های مستقل یا شرکت در مراسم رسمی دولتی ایران در آن کشور، نوازندگی در شبکه‌های رادیویی و بعدها تلویزیونی خارجی و نیز ضبط صفحات گرامافن از جمله فعالیت‌های طاطائی است که طی اغلب این سفرها رخ داده است. با توجه به تعدد مسافرت‌ها و به منظور دست‌یابی به نمایی کلی از فعالیت‌های طاطائی در خارج از ایران بر اساس ترتیب تاریخی سفرها، در ادامه فهرست‌واره‌ای از نخستین تا واپسین سفر طاطائی به همراه شرح کوتاهی از آن سفر خواهد آمد. منابع استخراج اطلاعات این فهرست، عمدتاً اسناد مکتوب، جراید آرشو شده و مکاتبات رسمی و اداری به‌جامانده در اسناد خانوادگی طاطائی است، بنابراین ممکن است در آینده با یافتن مستندات بیشتر، مسافرت‌های دیگری نیز به این فهرست افزوده شود.

۱-۲. عراق: بهار ۱۳۱۷ش

بر اساس اسناد موجود، نخستین سفر خارجی طاطائی در بهار ۱۳۱۷ش به کشور عراق (بغداد) انجام شده است. از جزئیات برنامه‌ی طاطائی در این سفر بی‌خبریم و صرفاً اشاره‌ای به این موضوع در نامه‌ی وزیر مختار ایران در مصر، مورخ ۸ تیرماه ۱۳۱۷ش دیده می‌شود (نک. سند ۲).

۲-۲. مصر: خرداد و تیر ۱۳۱۷ش

همانطور که اشاره شد طاطائی در بهار ۱۳۱۷ش در بغداد بود و در اواخر بهار، آنطور که در سند ۲ اشاره شده، با شنیدن خبر برگزاری مراسم نامزدی ولیعهد ایران با فوزیه، دختر پادشاه مصر، به قاهره رفت. از این سفر چند سند مکتوب مهم در دست است. نخست روزنامه‌ی *المَقَطَّم* چاپ قاهره در تاریخ ۲۸ خردادماه ۱۳۱۷ش، خبری از سفر طاطائی، نوازنده‌ی مشهور ایرانی، به مصر درج کرده است (سند ۱). در این مطلب، و البته در بیشتر مصاحبه‌هایی که بعدها از طاطائی در روزنامه‌ها و مجلات عربی طی مسافرت‌های متعددش به آن کشورها چاپ شده، به موضوع هم‌خانوادگی موسیقی ایرانی و عربی و وجود اسامی مشترک در مقام‌ها و مایه‌های دو موسیقی اشاره شده است. همچنین در این سند از اجرای برنامه‌ای توسط طاطائی در رادیوی مصر نیز یاد شده است. سند دوم نامه‌ای است با امضای وزیر مختار ایران در مصر (جواد سینکی) به تاریخ هشتم تیرماه ۱۳۱۷ش. در این نامه اشاره شده، طاطائی که پیش از آن تاریخ در بغداد بود، با شنیدن خبر وصلت ولیعهد با شاهزاده فوزیه، خود را به سرعت به قاهره رساند و «در دو مجلس میهمانی رسمی وزیر امور خارجه‌ی مصر و سفارت شاهنشاهی نمایش موسیقی داد و نیز در دو مجلس دیگر مصری بدون گرفتن مزد و پاداشی از نواختن آوازهای ایرانی شنوندگان را شیفته کرد» (نک. سند ۲). اشاره شد که طاطائی در این سفر در رادیوی مصر نیز به اجرای برنامه پرداخت. نامه‌ای نیز از رادیو دولتی مصر در مورد همین موضوع به تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۱۷ش وجود دارد که از طاطائی برای اجرای برنامه در استودیوی آن مؤسسه قدردانی شده است (نک. سند ۳). مطلب مفصل دیگری نیز با عنوان «الطرب فی ایران» به بهانه‌ی سفر طاطائی به مصر در روزنامه‌ی *المَصَوَّر* چاپ قاهره (۳۱ تیرماه ۱۳۱۷ش) درج شده که در آن ضمن اشاره به حضور طاطائی در مصر و دیدار با استادان آن دیار، مروری بر اوضاع روز موسیقی در ایران، کافه‌ها و فضاهای اجرای موسیقی، مدارس دولتی و کلاس‌های خصوصی موسیقی و ذکر برخی استادان ایرانی

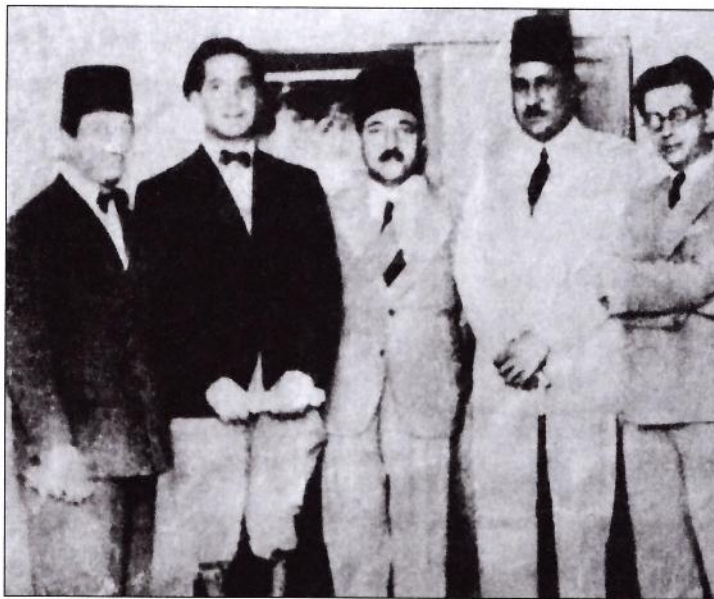
۱-۲. عراق: بهار ۱۳۱۷ش

بر اساس اسناد موجود، نخستین سفر خارجی طاطائی در بهار ۱۳۱۷ش به کشور عراق (بغداد) انجام شده است. از جزئیات برنامه‌ی طاطائی در این سفر بی‌خبریم و صرفاً اشاره‌ای به این موضوع در نامه‌ی وزیر مختار ایران در مصر، مورخ ۸ تیرماه ۱۳۱۷ش دیده می‌شود (نک. سند ۲).

۲-۲. مصر: خرداد و تیر ۱۳۱۷ش

همانطور که اشاره شد طاطائی در بهار ۱۳۱۷ش در بغداد بود و در اواخر بهار، آنطور که در سند ۲ اشاره شده، با شنیدن خبر برگزاری مراسم نامزدی ولیعهد ایران با فوزیه، دختر پادشاه مصر، به قاهره رفت. از این سفر چند سند مکتوب مهم در دست است. نخست روزنامه‌ی *المتَّظَّم* چاپ قاهره در تاریخ ۲۸ خردادماه ۱۳۱۷ش، خبری از سفر طاطائی، نوازنده‌ی مشهور ایرانی، به مصر درج کرده است (سند ۱). در این مطلب، و البته در بیشتر مصاحبه‌هایی که بعدها از طاطائی در روزنامه‌ها و مجلات عربی طی مسافرت‌های متعددش به آن کشورها چاپ شده، به موضوع هم‌خانوادگی موسیقی ایرانی و عربی و وجود اسامی مشترک در مقام‌ها و مایه‌های دو موسیقی اشاره شده است. همچنین در این سند از اجرای برنامه‌ای توسط طاطائی در رادیوی مصر نیز یاد شده است. سند دوم نامه‌ای است با امضای وزیر مختار ایران در مصر (جواد سینکی) به تاریخ هشتم تیرماه ۱۳۱۷ش. در این نامه اشاره شده، طاطائی که پیش از آن تاریخ در بغداد بود، با شنیدن خبر وصلت ولیعهد با شاهزاده فوزیه، خود را به سرعت به قاهره رساند و «در دو مجلس میهمانی رسمی وزیر امور خارجه‌ی مصر و سفارت شاهنشاهی نمایش موسیقی داد و نیز در دو مجلس دیگر مصری بدون گرفتن مزد و پاداشی از تواختن آوازهای ایرانی شنوندگان را شیفته کرد» (نک. سند ۲). اشاره شد که طاطائی در این سفر در رادیوی مصر نیز به اجرای برنامه پرداخت. نامه‌ای نیز از رادیو دولتی مصر در مورد همین موضوع به تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۱۷ش وجود دارد که از طاطائی برای اجرای برنامه در استودیوی آن مؤسسه قدردانی شده است (نک. سند ۳). مطلب مفصل دیگری نیز با عنوان «الطرب فی ایران» به بهانه‌ی سفر طاطائی به مصر در روزنامه‌ی *الْمَصَوِّر* چاپ قاهره (۳۱ تیرماه ۱۳۱۷ش) درج شده که در آن ضمن اشاره به حضور طاطائی در مصر و دیدار با استادان آن دیار، مروری بر اوضاع روز موسیقی در ایران، کافه‌ها و فضاهای اجرای موسیقی، مدارس دولتی و کلاس‌های خصوصی موسیقی و ذکر برخی استادان ایرانی

مانند کلنل وزیر و اقبال السلطان و دیگران آمده است (سند ۴). در این مطلب به میزبانی میرزامهدی رفیع مشکی‌بک از طاطائی در این سفر نیز اشاره شده است. عکسی از طاطائی جوان در کنار استادان بزرگ ویلن‌نوازی مصر در همین روزنامه چاپ شده که در ادامه درج می‌شود (تصویر ۲). همچنین در مصاحبه‌ای (از اسناد سفر دوم طاطائی به مصر که در ادامه خواهد آمد) درج شده که طاطائی به شهر حلوان در نزدیکی قاهره به دیدار استاد محمد عبدالوهاب نیز رفته و او را برای سفر به ایران دعوت کرده است (سند ۱۰).

تصویر ۲. ایستاده از راست: استاد فاضل الشّوآ، السید رفیع مشکی، استاد مصطفی بک رضا، حسینقلی طاطائی، استاد سامی الشّوآ، رادیوی دولتی قاهره، سفر اول مصر، بریده‌ی روزنامه‌ی المصوّر مصر، ۳۱ تیرماه ۱۳۱۷ش. اسناد خانوادگی طاطائی

۲-۳. عراق و سوریه: اواخر ۱۳۱۷ تا بهار ۱۳۱۸ش

طاطائی در این سفر تنها نبود. او با تعدادی از موسیقی‌دانان ایرانی همراه شد تا برای ضبط موسیقی روی صفحات گرامافن کمپانی سودوا به حلب بروند. چهار سال پیش از آن، ابوالحسن صبا، سیدجواد بدیع‌زاده، اسماعیل مه‌رتاش و فرهادمیرزا معتمد برای ضبط صفحه از راه عراق و شام به حلب رفته و در همان کمپانی آثاری از خود به یادگار گذاشته

بودند. چهارسال بعد صبا و بدیع‌زاده که پیشتر با ضبط صفحه در کمپانی سودوا آشنایی داشتند با جمعی دیگر از هنرمندان برای دوم عازم حلب شدند. این بار تاج اصفهانی، حسینقلی طاطائی، مرتضی محجوبی، ملوک ضرابی و ملکه برومند نیز همراه بدیع‌زاده و صبا شدند و این جمع که در زمستان ۱۳۱۷ش از تهران راه افتاده بودند، در بهار ۱۳۱۸ش در حلب صفحات متعددی در استودیوی کمپانی سودوا ضبط کردند. ضبط یک صفحه با عنوان «یادگار مسافرات مصر» از ویلن طاطائی همراه عود سامی ملاح در این سفر خاطره‌ای است از سفر پیشین این هنرمند به کشور مصر. شرح کامل‌تر داستان این سفر و جزئیات ضبط‌های طاطائی در این سری صفحات گرامافن در بخش «صفحه‌شناسی» آمده است.

۴-۲. مصر: بهمن ۱۳۲۳ش تا اردیبهشت ۱۳۲۴ش

طاطائی برای دومین بار در اواخر بهمن‌ماه ۱۳۲۳ش به مصر رفت و سه ماه در قاهره اقامت داشت. این سفر همزمان با جشن‌های تولد ملک فاروق — پادشاه مصر و برادر فوزیه، ملکه‌ی وقت ایران — بود و در این مدت طاطائی چندین برنامه و کنسرت در تئاترهای قاهره، رادیو مصر و سفارت ایران اجرا و در چند میهمانی به مناسبت ولادت پادشاه مصر شرکت کرد. برخی جراید مصر نیز مانند *الرادیو المصری*، *الاهرام* و *مجله‌ی الصباح*، مطالب، اخبار، عکس و مصاحبه‌هایی از طاطائی را در این مدت چاپ کردند و قدر و شهرت او را مانند محمد عبدالوهاب در مصر دانستند. طاطائی در یکی از این روزنامه‌ها، ضمن مصاحبه‌ای گفته است: موسیقی مصری شما، موسیقی ایرانی ما و موسیقی ترکیه فرزندان یک مادر هستند و آن، موسیقی شرقی است و جز در برخی اسامی، اختلاف چندانی با هم ندارند (نک. سند ۱۰). نامه‌ای هم به امضای محمود جم، سفیر کبیر ایران در مصر گویای حضور سه‌ماهه‌ی طاطائی در قاهره و شرکت در برنامه‌های جشن ولادت پادشاه مصر و تحسین مخاطبان و نیز استقبال جراید از هنر طاطائی است (نک. اسناد ۷ تا ۱۱). در همین سفر است که طاطائی هنگام ساخت فیلم «اصحاب السعاده» در استودیو مصر حضور یافته و قطعاتی نیز با ویلن نواخته است (برای اطلاع بیشتر نک. بخش «آثار سینمایی»).

۴-۵. عراق: بهمن ۱۳۲۸ش

از این تاریخ نخستین تور مسافرت‌های طاطائی به صورت پیاپی به تعداد کثیری از کشورهای آسیایی و اروپایی به مدت قریب یک سال و نیم آغاز می‌شود. برای چندمین بار طاطائی در

حسینقلی طاطائی، نوازنده‌ی ویلن، در سال ۱۲۸۲ش در تهران دیده به جهان گشود. پدرش، ملقب به عطاءالملک، از خوانندگان بنام اواخر عهد قاجار (دوره‌ی محمدعلی‌شاه و احمدشاه) بود که تار را نیز به خوبی می‌نواخت. از یازده سالگی آموختن موسیقی را نزد غلامرضاخان سالارمعزز (مین‌باشیان) در مدرسه‌ی دولتی موزیک آغاز کرد و نواختن ویلن را در مدرسه‌ی موزیک و ردیف موسیقی را نزد حسین‌خان اسماعیل‌زاده آموخت. طاطائی تا اواسط دهه‌ی ۱۳۴۰ش به بیش از ۲۰ کشور جهان سفر کرد و در اغلب مسافرت‌ها به اجرای برنامه‌های مختلف هنری، برگزاری کنسرت و نوازندگی در رادیو و تلویزیون آن کشورها پرداخت. طاطائی در طول دوران فعالیت خود در کنار نوازندگی ویلن و سرپرستی ارکستر، به تعلیم شاگرد نیز مشغول بود. علاوه بر فعالیت‌های موسیقایی طاطائی، باید از نقش‌آفرینی او در فیلم‌های سینمایی نیز یاد کرد که ظاهراً نخستین حضور او در یک فیلم سینمایی به سال ۱۳۲۴ش در کشور مصر بازمی‌گردد. حسینقلی طاطائی در ۲۴ تیرماه ۱۳۵۸ش درگذشت.

